

füstje szállt a cigarettánk mellett. Tíz órától kezdve aztán kezdtek visszafelé futni a hídon, ugyancsak hangtalanul, talán a hó miatt, az autók, s mi az újra meggyújtott gyertyák fényében hallgattuk a tabáni templom éjféli misére szóló harangszavát.

– Megszületett! – mondta Pista. – Mi pedig budaiak lettünk.

De mégsem egészen. Mert sokszor előfordul, hogy mindenféle elintézendőket intézve véletlenül találkozunk a belvárosban.

– Szervusz! Hát te hol jársz erre? – ráztunk kezet egymással nevetve, túlzott csodálkozással eleinte, aztán már csak örültünk, és egymásba karolva mentünk tovább, és beültünk összebújva, mint hajdani illegális szerelmes korunkban, egy presszóba vagy a Mátyás-pincébe. Közben változott körülöttünk a belváros, elmúlt például a kurta kis Duna utca, benyelte az Erzsébet híd aluljárójának a kiépítése, de nekünk ez volt és maradt is az életünk közepe, az első közös lakásunk, a félelemmel dúsitott fiatalság. És mielőtt felléptünk a hídra, Pista megállt, és visszazétt.

– Ugye valahol errefelé laktak Vas Pistáék? Mikor is haltak meg?

Gábor Miklós

TOLLAL

A gesztenyefák ideje

Olvasom '95-ben: milyen ostoba voltam! irtam '54. május 29-én '45-ös magamról; '45-ben körülöttem új élet kezdődött, én meg keserű voltam és magányos. '45-ben, irtam '54-ben, mialatt egy nép nap mint nap hőstetteket vitt végbe, én saját kis lelki szemétdombomon turkálgattam, irtam '54-ben, olvasgatva a '45-ös naplómát. Aztán talán megokosodtam? az ország kezdte rosszul érezni magát, én meg pártszerű marhaságot kezdtem firkálni, „az igazság bajnokaként” ágáltam, dühödtem makacssággal hősileg „harcoltam” hozzám hasonló, melegházban előállított forradalmárokkal együtt. Azt hittem, hogy feláldozom magam, miközben hiú voltam, sértődött és szolgalelkű. És mindezt az elhivatott zseni öntudatával! Mi minden voltam én már eddig életem harmincöt esztendeje alatt! A „kamasz zseni” – a „jampec zseni” – a „pesszimista zseni” – a „morális zseni” – és most? és ma? kérdeztem naplómát '54-ben?! Légy szerényebb! Nem arra születél, hogy mások vezetője légy! Csak szerényen, az istenért, csak szerényen! Nem hiszem, hogy ahol ez történt bennem, ahol *ez vagyok*, nem tudom, hol ez a hely, hogy ott valaha is megváltoznék, sajna nem hiszem. Saskia azt mondja: – *Nem értem, mit írhat az a naplódba!? Nekem egyformán fontos minden: egy nap a szinkronban, egy értekezlet, egy próba – nem, nem is tudom, mi a fontos!* Én sem tudom. Nemcsak tehetségemben nem hiszek többé, de szívemben, őszinteségemben sem. Mert hisz mindez szív és őszinteség dolga volt. Mert okosnak okos voltam én, de mennyire, okos, az mindig vagyok, dühödtem, konokul, gyilkosan okos, a tökféj! A vak! Vajon most tovább látok az orromnál? Ami ebben a naplóban ér valamit, az annyi, hogy egy-egy nap tíz év távlatából is életre kap. Az időjárásról kéne írni, párbeszédtrédékeket lejegyezni,

meg anekdotákat. Előadás után végigsétálunk a Duna-parton, szombat este van, a kávéházi teraszok tömve, a korzón korzózna, az akácok illatoznak, a szerelmespárok csatangolnak, és a sétahajókról a lábuk alatt hintázó pallókon özönlik partra a nép. Tervezgetünk, tervezgetünk, de nincs pénzünk. Az ágyban pedig, írtam '54-ben, ma este az ágyban egy könyvben sienai festők, etruszk falfestmények, meg az egyiptomiak, aztán egy másik, komor kötésű német könyvben (olyan vastag, hogy alig bírom a felhúzott térdemen tartani), ebben a tudós külsejű könyvben (ilyen tudományos kötésben ennyi szabadság, ennyi vadság) indián festmények, néger maszkok és tárgyak: vázák, székek, szőnyegek, használati tárgyak képei. Színésznek realista vagyok, de most, láttukon, e tárgyak képei láttán, ahogy a tavasz tudja megtámadni, telibe találni az embert, feléd bennem a vadember, őrző vágyat érzek ismeretlen gyönyörökre, ki kellene ugrani az ágyból, de mit kezdenék azután magammal? Itt állnék papucsban az ágyam mellett, és mihez kezdenék? Így érkezik ez a tavasz, írtam '54-ben. És hogy festeni kéne, azt kéne! **Május 31.** Julika egyéves. A Pasaréten a gesztenyefák, a rengeteg gesztenyefa telve virággal. A tenispályán kisfiúk és kislányok ütögetnek a profik komolyságával. A világoskék égen sietve nyüzsgő felhők alatt a környező dombok túlszűfoltak rikitó lombokkal, kertekkel és villákkal, a világ kicsordul. A villamosok zajtalan gurulnak aombok alatt a Húvösvölgy felé, kerekeik dübörgését felissza a madáracsicsérgés meg a növényi csend. A filmgyári melósok fociznak. És gesztenyefák, felvirágzott tavaszi gesztenyefák *a kövek közt*. Akkor voltak legszebbek a fák, amikor szanaszét hevert a szétbombázott világ, '45 tavaszán. Az emberi lakhely anyagaira bomlott, téglá, mész, kövek, gerendák, üvegcserep, malter, városunk nyersanyaga ledobta mindazt, amit az emberek adtak a nyersanyagokhoz, a névvel nevezett utcák elfelejtették nevüket, nem ismertünk rájuk, Budapest a természet része lett, a civilizálatlan anyagok és ásványok között kinőtt a fű, és vadvirágok jelentek meg egyszerre a Savoy kávéház előtt az aszfaltban. De változatlanul virágba borultak a gesztenyefák. '45-ben épp virágzott a vadgesztenye, amikor Budára mentünk át Román Gyurkával, délelőtt *Bánk*-előadás volt Újpesten, jó és nagy közönség előtt, délután Gyurkával felmegyünk a Várba. Le kéne írni ezt az utat, írtam aznap este, még mindig felizgatva a romváros és a gesztenyefák tavaszától, de kimerülten a fárasztó kalandtól, szeretném leírni az átkelést a Dunán, ügyes üzletemberek akkor már járatokat rendszeresítettek a hídjait vesztett folyón, nagy motorosladikkal szállították a fizető népeket a két part között, a nagy motoroscsónak annyira tele van, hogy csaknem elsüllyed velünk. Külön kaland, ráadás, hogy a Duna közepén leáll a motorja is, a víz, az ár sodor bennünket lefelé a folyón, az Erzsébet híd romjai felé. Csak mi ketten Gyurkával, mi nem aggódunk e bennszülöttek közt, mintha kalandregényben utaznánk, az összezsűfolt hajótöröttek közt mi ketten, Verne Gyula két újságírója a Távol-Keleten vagy Távol-Nyugaton, kockás malaclopóval vállukon, „*látjátok, hogy úszom*”, mint Zsebibaba, mi csak vigyorgunk. A nagy ladik tizenöt vagy több utasa aggódva és kételkedően nézi, hogy a csónak vezetője és tulajdonosa kapkodva rángatja a motor zsinórját, de az üzletember, nem ért hozzá, láthatja mindenki. A híd csonkja meg közeledik. A folyó fölött erős szél is fúj, tajtékos a Duna, sodródunk lefelé, de Gyurka meg én nem bánjuk, mintha a szorongva vihogó többiek ott se lennének, hangosan beszélgetve mutogatjuk egymásnak a füstös, szédült, csonka körvonalú két part szépségeit. Mert gyönyörűek a romok, az ittenieknek talán szívzszakasztók is, mi azonban szívtelenek vagyunk. Gyurka süketiségének szabad világából látok mindent én is. Végre megszabadultunk hazánktól, legyőzetett, szétzúzatott, talán ezen a földön is lehet majd élni ezután. Se istenünk, se apánk, se Budapestünk. Aztán a motor végre mégis beindul

újra, irány Buda! Aztán a budai part romba dőlt házai közt járunk, azokat is jó lenne leírni, megfesteni. A villamossíneken tehervagonok döglenek, rajtuk ég felé ásító, elhagyott német légvédelmi ágyú. Leírni, megfesteni. A Lánchíd romba dőlt, körülbarikádózott hídfőjét leírni, lefesteni. Az elbarikádózott alagút torkolatát is lefesteni, telve szeméttel, törmelékkel. Milyen gyönyörű tud lenni a rom és a szemét, gyönyörű felettünk a királyi vár lyukas kupolája, néhány napja még a megmaradt vázak közt a lángok vörösét lehetett látni, ma azonban már nem ég a városban semmi, kialudtak a lángok, elültek a füstök. Aztán leírni felfelé az utat a csorba, itt-ott letört, lebombázott lépcsőkön. No meg a fák megtépett, de erős zöldje! Tájkép a város, plein air, a környező erdőktől a királyi palotáig. A fákat is megtépték a forró repeszek, beléjük nyírtak, kegyetlenül megcsönkítetták egyikét-másikat, még évekig lehetett látni ilyen csonkolt körvonalú, hadirokkant lombokat utcáinkon, de virágjaik égnek merednek fehéren. Egyes fákon lilán. A fehéret jobban szeretem. Bár a fehériben is bujkál valami lila, közről látni, a bibék? A porzók? Bejárjuk a Királyi Palota udvarait is, egyiket a másik után, csak úgy besétálunk a Palota udvaraiba is. Mintha az ostrom óta nem járt volna itt ember. A császári-királyi és kormányzói udvarokban, mint az avar, úgy lep el mindent a szemét, alig lehet lépni, néhol mászni kell, mint a szabadban a turistáknak, kórákásokon és törmelékeken át. Mindenütt autóröncsök, a kiirtott katonaság itt maradt rongyai, szétázott levelezőlap, elszórt gázálarc és földön odébb gurult, a mosdatlan katona hajzsírjától koszos bélését mutató sisak, mindenféle vackok, amelyeneket csak a megvert katonák használnak mindenfélre. Törmelék. Elképzeljük, mikor az acélos német katonaság szürke és zárt alakzatokban, germán parancsszókat kiáltva, katonai formák közt ide bevonult, elhelyezkedett, hogy aztán itt dögöljön meg, és legyen ezzé a szeméthalommá, amelyen most mi gázolunk föl-le mint angol gyarmatosítók az indiai templomok őserdő lepte romjain, vigyázva, hogy szarba ne lépünk, mert az is van mindenfelé, száradt lószar meg emberszar. A hullákat már eltakarították. A palota gyönyörű így, de fura is, hisz nem ősi, nem történelmi e rom, nem harcos ősök hagyták itt, csak csibukos nagyapáink, mint az egész város, *privát, családi*. Az emeleteken, a téglarétegek lyukaiban szalonias, aranyozott székek és asztalok töredékei, de mintha jómódú hálószobákba, nappalikba kukkantanánk be, polgári kártyapartik, családi uzsonnák folyhattak itt, a reggelizőasztalok friss zsemle és kakaó, a procc oszlopok és a testőrök háta mögött bilib hordtak az inasok meg szobalányok, így folyt az élet e most kettényírt kóroszlánok védelmében. A királyi kupola félig lezuhant, félig a magasban fennakadt patinás-zöld pléhje zörög a szélben, életünkben először éreztük szabadnak, úrnak magunkat. F fiatalok voltunk és túlélők, győztesek, senki se állta utunkat, nekünk volt kiszolgáltatva a világ, ez a város, amelynek utcáin eddig csak úgy sétifikáltunk, kedélyesen, de csak mint szabadnapos szolgálók, és amely most végre romokban a lábunknál hevert, fiataloknak való világ volt ez, a romok, de virágzó fák világa, barangolásunk közben a Vár hátsó, nyugati peremének magasából, a Bethlen István sétány felől élénk tárulnak panorámákban Buda szomszédos hegyoldalai, dombjai, s mindenfelé a gesztenyefáknak ez a még nap nem fakította, tavaszi fekete-zöldje, a borongó fény e gyengéden tónusolt világában, a romok e szürke és okker tájában teljes erővel, önfeledt büszkeséggel zöldellnek és uralkodnak a vadgesztenyefák. Az ég borús, a szél szabadon fúj, szokatlan utakon, labirintusokon át, hisz a házakon, a lakásokon, a szobákon is átfúj, kitört ablakokon, helyükből kitépett ajtók keretei közt, a kilyukadt falakon át. Gyurka minduntalan felhívja a figyelmemet, mutogat arra, amit éppen különösen *hangulatosnak* talál, én csak sétálok némán, és nézelődöm. Elhagyott a hegyi városrész nyugati oldala, csak néhány kókadt budai polgár végzi erre vasárnapi sétáját, odalenn Pesten talicskát, kézikocsit toltak az emberek, üzleteltek, csensceltek, élénkek voltak, hangos kiáltásokkal egymás nyakába borultak az egymásra találók,

ezek itt fenn cél nélkül sétáltak, nem néztek az arcunkba, ezek itt fenn a vesztesek voltak, ez elegáns, romantikus tette őket. Egy palotácska behorpadt, zöld vaskapuja kidőlt az útra, egy balkon vagy ablakrács barokk hajlításai a falból félig kiszakadva csüngnek emeletnyi magasban, és a lábunk előtt egy-egy darab szakadt tapéta, mindez festői volt, és nekünk, „pestieknek”, még mindig idegen, mint egy távoli táj, mesebeli világ, alig-alig jár erre ember, csak lézengenek, többnyire öregek, öszülő urak és hölgyek, raglánban és idejétmúlt kalapokban, mintha csupa agglegény meg vénkisasszony volna. Gyurka mondja is: – *Farkas István*. Ha éppen arra jönne kedvünk, akár vállunkra kaphatnánk egy gobelines biedermeier karosszéket, nem szólnának, tűrnék, megvetően. A Hadtörténeti Múzeum előtt a '48-as, múzeumi ágyúk kerekei alatt pár kigyerek löport gyűjtőgát. Vissza a forgalmasabb utcák, terek felé. Bemegyünk a híres régi cukrászdába (most nem jut eszembe, hogy hívják...? *Russwurm!*), rossz feketét és rossz dobostortát fogyasztunk. Egy szocdem párhelyiségből tánczene hallatszik ki, majdnem bemegyünk lányokkal ismerkedni. A Halászbástya alatt, egy vadgesztenyefa tövében leülünk egy csorba padra. Kicsit csöpög az eső, de a gesztenyefa véd. Fejünk fölött a levelek sötét barlangokat formálnak, fekete barázdákat és üregeket, duzzadó tömegeket az ágak láthatatlan szerkezete mentén. A levelek a föld felé lógtatják tenyerüket, ujjakkal egymás fölé hajolva odaadón összesimulnak, csaknem bágyadtan, de ez csak a fiatalságtól van, csecsemői tehetetlenség. Hanem a tornyos virágok! Az volna az igazi, ha beszélgetésünket a romokról, a gesztenyefákról, hangulatokról és romantikáról, beszélgetésünket a szerelemtől kihallgatná egy leány, és ettől belénk szeretne, mondja Gyurka. A jövőben aztán ketten, két igazi jó barát, versengnénk a leány szerelméért, a barátság és becsület örök szabályai szerint. O mindig így is érzi, mondja Gyurka, hogy ezeket a bajtársi beszélgetéseket valóban végighallgatja az a bizonyos lány. Ódon lépcsőkön aztán vissza a Duna-partra, és haza, a gyönyörű pusztulás különös csendjében. Írtam '45-ben. Csupa izgalom voltam abban az évben, csupa szerelem. '54-ben pedig: Kállai Feri felesége szerint Jagóm „szexepilesen” gonosz, Saskia meg azt mondja, hogy az arcom néha olyan a színpadon, mint szeretkezés közben. Miért, szemérmelenség nélkül akarnak tán színházat csinálni? Este a Casinóban vacsorázunk Saskiával, utána végigsétálunk a Szigeten. Meleg van, de hűs szellő is fújdogál, és csak kicsit üldögélünk ott a szabadban, már áthűl a testünk. Mint Saskiával kettesben rendszerint, felenged szüntelen, oktalan fáradtságom. A Sziget csodálatos. Ha idegen volnék ebben a városban, ha most járnék először ezeken az utakon? Milyen gyönyörű ez a burjánzó sziget itt, a város szívében, a nagy folyó közepén! Kevesen sétálnak csak erre. Körülöttünk a szél, a súlyos, a *terhes* lombok, a szagok meg a tücskök – és ezek a *kavicsos utak!* Itt a Víztorony, itt a színpad, itt játszottuk együtt a *Szentivánéjít*... milyen különös, hogy már nekünk is vannak emlékeink, nem? És hogy változik a szerelem! Hogy bujkálnak és kertelnek a vágyak! Ölelés a szerelem tagadásával, csak a *névtelen testért*; a pillanatra meglátott női testek és arcok nyomán a *tavaszi futás* vágya; aztán a *fantázia* variációi; és ez mind egyszerre. Otthon pedig Juli idetotyog hozzám Saskiától, visszatotyog tőlem Saskiához, vakmerőn és óvatosan, mint egy sokat tapasztalt vén, a szekrények falának tapasztja óvatos tenyerét – lép! Arcán öröm és feszültség. Vigyáz magára. **Június 1.** Önbecsapás volt az egész! csak nem akad olyan hülye, aki elhiszi, hogy ez a mi Kongresszusunk vita volt? Nem, rendezvény volt ez, mint az eddigiek is. Aztán lassan kezdünk hinni abban, amit magunk hazudtunk magunknak. Így kezdődik. De amikor este, mozi után hazajövünk, Juli – a szobában minden bútor félretolva –, Juli sétifikál, szaladgál a szőnyegen, bútortól bútorig, keresztbe át az egész szobán, nevet, élvezi saját nagy produkcióját, to-

tyog, jár! most már nem néhány lépést, most már igazán jár, célszerűen, innen oda, onnan ide, megállíthatatlan, fordul a karikalábain, oldalt farol, seggre esik, türelmetlenül nyújtja kezét, hogy segítsük már fel, mert neki sürgős járnivalója van. Így kezdődik élete második éve. **Június 6.** Saskia nem olvas, ő csak álmodozik és játszik, magában töpreng, vajon min? Ma például kieszel valamit, kisüt egy meglepetést; a főpróbát bemutatja Julikának, aztán várnak rám négyen: Saskia, Juli meg a két baba, egy iparművész nő két kézre húzható ajándék babája, *Saskia és Miklós*. És amikor megjövök, bemutatják legújabb számukat: *Miklós és Saskia babák duettben*, Saskia és Juli hangján éneklük: *Szívredre hallgass, légy enyém...* **Június 7.** Jól élünk, semmi dolgunk, üldögélünk a *Dupla* presszó előtt a Körúton, mellettünk a kocsiban Juli – ez aztán! A drága semmittevés! Mindjárt más az élet! Csak dolgozni ne kelljen! Este viszont Ilosvai Katival az Astoriában. Kicsit részeg és nagyon elkeseredett, Horvaira panaszkodik, a Madách Színházra, az életre, a Pártra; körülményesen beszél, bőbeszédű és nyakatekert, de mindezzel együtt, azzal együtt, hogy többnek képzelet magát, fontosabbnak, mint amilyen, hogy még mindig azt hiszi, hogy ő a nagy ígéret, ami néhány éve még volt, ezzel együtt: szeretni való, értelmes és tiszta. De ez már igazi *divat*, ahogy mi, egy éve még sematikusan párthű komcsik, most nekikeseredünk és kritizálunk. Kati meséli, hogy Gobbi Hilda is fröcskölve szidja a Pártot, közben kabarétréfákban lép fel, hajszolja a pénzt, keres is rengeteget. No, túl egyszerűen képzeletünk el az életet, most aztán meglepődünk. Király István felkért, hogy szóljak hozzá a Nemzetiről megindult vitához, de nem! Őszintén nem beszélhetek, mást pedig többé nem mondok, csak az *őszintét*. Major és Gellért? Két nagy bitang, de a magyar színház két legnagyobb alakja. Minek zavarnánk a munkájukat, ha nem muszáj? Legyenek „nagy emberek”, nyilatkozzanak, úzzék politikai játékaikat, amíg jó színházat csinálnak. Akinek nem tetszik, csináljon jobbat! Írtam a naplómba e napon. **Június 11.** Kovács Alizt megoperálták, miómával vagy mivel. (Ezek a vészjóslóan bizonytalan betegségek!) Rajtakapom magam, hogy sajnálom ezt a szerencsétlen lányt, vagy asszonyt, vagy vénkisasszonyt, vagy minek nevezem, micsoda, kicsoda is ő? Évek óta vakon rajongva él Major árnyékában, védi, óvja, isteníti, eltűri minden szeszélyét, kutyaalázzal imádja igazgatóját és színházát, pedig hát Major vásott, kegyetlen gazda. Párttitkár koromban mennyit kritizáltam, „kritikát gyakoroltam”, bántottam őt szervilizmusa, szolgálalkúsága miatt, azt akartam, hogy küldjék el a színházról, hogy felrobbantsuk Major „klikk-jét”. Milyen kegyetlen voltam! Hiszen ez a színház és gazdája, Major, egyetlen boldogsága ennek az öregedő nőnek, élete tartalma. És éppen határt nem ismerő rajongásában nagyszerű munkaerő. Mi lenne ebből a színházból, ha nincs ő és Magyar Bálint? És ha én nem tudtam, nem tudom szeretni a Nemzetit, ő semmit se szeretett és szeret, csak ezt. **Május 13.** Horváth Feriékkel a Szigeten. (Horváth Feri találkozott Kállai Gyúfával, aki már szabadlábban van.) Utolsó tízeseinket költjük. Vasárnap délelőtt, az idő ragyogó, a Sziget zsúfolásig tele, sörözünk, megnézünk egy rollerversenyt, labdabönt vásárolunk Julinak, de az sajnos egy perc múlva szétpukkad, hja, a minőség, a minőség! És jó Horváth Feriékkel. Mindig az ilyen emberekhez vonzódtam, nem „nagy” fiúkhöz, a politikai munka meg mindig másfajta népek közé visz, miért hagyom? A Casino kerthelyisége tele van divatosan öltözött, jóképű fiúkkal, akik mind azt szeretnék, ha amerikaiak vagy olaszok néznék őket, kötött mellényt viselnek, feltűrik az ingujjukat, magasra fésülik a hajukat. Több sör fogy, mint kávé, csak néhány asztalnál ülnek régimódi, uzsonnázó asszonyok. És sok a gyerek, Juli is ott totyog a Casino kertje asztalai, a székek és asztalok lábai közt, a vendégek lábai alatt, idegen gyerekekkel

ismerkedik, hasra esik, hogy lejön a glazúr az orráról, de nincs messze egymástól a földszint meg a felemelt fej, már talpra is állt. És körülöttünk a Sziget pukkadozik a lomboktól – a fák évről évre hogy nőnek! kezdődik a nyár, és ők elöntik a Szigetet, ez a tengernyi, megszámlálhatatlan levél! Mennyi lesz, mekkora lesz ez a szelíd dzsungel, mire megöregszem? Tarka és békés ez a vasárnap. Este pedig szalonnát sütünk Max Janiék kertjében, borozgatunk, boldogok vagyunk. És aztán ahogy hazatérve belépek a lakásunkba, váratlanul meglátom, amit már megszoktam, már észre se veszek, de most, meghökkenve, váratlanul... a kopott terítő... a szűk szobák szedett-vedett bútorzata... az a kitört lábú szék ott... a járóka az udvarra néző ablak alatt... ha egy újságban látnám ezt fényképen, alatta a felírást: „Két vezető művész lakása a népi demokratikus Magyarországon”?! Szovjet képeslapokban a családi felvételek az élmunkásokról, a luxusnak számító rádióval, a húzott függönyökkel, a század eleji ernyős lámpával, ez a szegényes, szovjet ízléstelenség...

Este a Szövetségben egy meglepően eredményesnek látszó vezetőségi ülés színházaink műsorpolitikájáról és társulataink összetételéről. Majornak megmondom, hogy tárgyalni akarok Horvaival. – *Gondold meg* – ennyi a válasza. Értekezlet után pedig egy óra a Fészek kerthelyiségében: Dajka, Horváth Feri, Apáthi, Bea, Téry, Bozóky. Dajkának – mint Gobbinak is – félek ellentmondani, sose tudom, mire hogyan reagál majd, idegen és kiszámíthatatlan. Élénk kis szeme gyanakvón vizsgálja, akivel beszél; rajtam mintha szeretettel megcsillanna néha, de ez tán csak beugratás. Mert gonosz-kásan játszik is, szándékosan zavarba akarja hozni, akivel beszél – még mielőtt az zavarba hozná őt? Bármennyire kiönti is a szívét, bármennyire szemmel láthatóan és szinte szünet nélkül az áradó szeretet, az érzelmi megindulások állapotában él, szünet nélkül számítón figyel is; talán nem, mert gonosz, hanem csak mert állandóan zavarban van, mert feszült és sértődékeny, mert nem tudja, hogy is kéne viselkednie, mert gyámoltalanságát titkolja. Mintha élete minden percében attól félne, hogy lelepleződik, hogy *kiderül*, mi derül ki? Talán hogy nem is akkora zseni ő, mint a világ hiszi és hirdeti. Talán éppen ez az ő életének nagy titka: ő tudja egyedül, hogy ő *nem* zseni. Hisz a tehetséges emberek – és a zsenik – annyira gyámoltalanok, kétbalkezesek! És itt van Gellért, Gellért! Felszólalsz az értekezleten, te beszélsz, Gellért hallgat; arca kifejezéstelen, nemcsak azért, mert mindig ilyen színehagyott, hanem *szándékosan* közönyös, nem is titkolja, sőt ez a közöny mintha visszafojtott nevetést, gúnyt és lebecsülést takarna, értekezlet után aztán majd elmondja elvbarátainak azt a szellemest, ami most jut eszébe, terólad. Zavarba jössz. Még mindig jár a szád, de pillantásod már ide-oda ugrál, legsűrűbben abba az irányba, ahol ő ül; magad se érted, miért, észre se vetted, mióta, de már csak neki magyarázol, csak őt akarod meggyőzni; már nem is meggyőzni akarod, kedvében szeretnél járni! milyen jó lenne, ha *kibékülhetnétek!* Lépcsőről lépésre közeledsz az ő álláspontjához, mármint ahhoz, amiről feltételezed, hogy az ő álláspontja; már nem is a magadét, már az ő érveit hangoztatod, mármint azt, amiről feltételezed, hogy az ő érvei; végül reménytelenül leállítod mondókádat, bárhol, akár egy mondat közepén, feladod, semmi értelme, ez a mozdulatlan arc úgyse árul el semmit, idéetlenül, hatástalanul *befejezted*. És könnyen lehet, hogy ekkor váratlanul Gellért kér szót, és elmondja, most már ő, az értekezlet résztvevőinek általános helyeslése közben, mindazt, amit te akartál elmondani, de amit elárultál, nem mertél kinyögni, éppen őmiatta, mozdulatlan arcának egyetlen helyeslő árnyalatára várva, hiába. Ezekkel az emberekkel csatázni valóban a jellem és bátorság iskolája. (1968. április 22. Azt hittem, hogy Jago, hogy gonosz és hideg. Cserkésznek is megjátsozta

magát, tréfált, heccelődött, napokig elhúzódó ugratásokat szervezett. Papírszalvétában hozta magával a tízórait, próbaszünetben azt ette. [Néha két átnedvesedett kenyérszelet közt már kihűlt rántottát: ezt gusztustalannak találtam. Iskolás koromban voltam ilyen viszonyban egy-egy osztálytársam tízórajával.] Már akkor is örült volt? De örült volt-e egyáltalán? Ha közeledtem hozzá, kitért, elutasított. Egyszer a 3-as öltöző ajtajában, a folyosón arra kértem, hogy üljünk le, és beszéljünk végre egymással, próbáljunk meg szót érteni. Tartózkodón, udvariasan, de határozottan elutasított. Nyilván úgy gondolta, hogy a párttitkár megpróbálja őt alattomosan megkörnyékezni, befogni. Ha tévedett, amikor így gondolta, nem ilyen tévesen ítél-e meg egész környezetem? és miért ne tévedtek volna? [Ha tévedtek.] Nem én voltam akkor én. Legegyszerűbb emberi reflexeim se működtek, egészen mélyen voltam megtámadva, létem gyökereiben, a gyerekkoromban. És nem arra vágytam-e valóban, hogy megbontsam szövetségét Majjossal? Ketten együtt voltak erősek, hát a hátnak harcoltak. Én meg Majort szerettem volna megkapni, kettősük arisztokratikus zártságát megtörni, befurakodni közbük, valahogy *odaadörgölődni*. Nem tudom. Jót is akartam, aljas is voltam, senki se tudta, mennyire naiv vagyok. Aztán elintézték ők egymást egymás között, nem kellett oda külső cselszövés. És önmagát meggyalázva a cserkész Gellért is lezuhant, mint később Sarkadi Imre, még sokkal csúnyábban valahogy, elszántan, a csúfságig ragaszkodva a halálhoz. „Major megölte”, mondták. És politikai okokról beszéltek, elvégre '56 után... De hol gyökerezett bennük ez a „politika”? És mi zajlott le a két ember között, akik semmit se tudhattak, mert túl korán meghaltak, egy olyan korban, amikor még senki se tudott semmit? [Hogy Major él? Nem hiszem, hogy kihasználja ezt a véletlent, és utánagondol.] Vagy csak én nem tudtam? Ok tudták? [Mindenki mellett kiskorúnak érzem magam.] Az azóta lerombolt Nemzeti Színház igazgatói szobájában?! Hisz már én is halottakkal vitázom, mint Füst Milán. De nem erről van szó. [Erről is.] Ami ma történik az igazgatói irodákban, rendezők és igazgatók meg színészek közt, sivár életünk politikai poklában, abból is két ember marad majd, két ostoba és tehetetlen figura összebilincselve egy bilincsből, és mit láthatnak mást, mint saját maguk eltorzult, összekapaszkodott árnyékát? Ölelkeznek vagy ölik egymást? A fényesség? Azt elmulasztottuk. Az ardennes-i erdő, Rosalinda, Viola – nem két gyötrődő férfi, aki kést márt egymásba, vakon és elvakultan. Bizony lehet, hogy Gellért Bandi is derék fiú volt, egyszerűen egy derék fiú. **Egy derék fiú.) Július 12.** Délelőtt nyaralási bevásárlások. Mintha az ember körútra indulna, hogy minél többen bosszanthassák. Julinak fehér frottirt akarunk venni a fürdőköpenyéhez: frottirt csak komor férfiszínekben kapható. Magamnak is vennék kész köpenyt, de férfiköpeny csak fehér van, pedig én sötétebbet szeretnék. És a gyereküzletekben ezek a rózsaszínűnek nevezett holmik, ránézni is rossz. De a Váci utca újraéledt, a maszek üzletek kirakatában szép női ruhák jelennek meg és finom anyagok. Méregdrágák. Estefelé levisszük Julit a Duna-partra. A parton tömegek nézik a betegesen duzzadt folyót. A víz rendkívül magas, a legfelső lépcsőt mossa. Egy kenuban hat fiú evez el mellettünk, szinte a parton, velünk egy magasságban. Izmosak, szépek, barnák. Ilyen én már soha nem leszek. Az ég tágas, nagy, szürke felhők úsznak a kék s rózsaszín háttér előtt. A sok ember a vízparton, az ég alatt: mintha színpadi kép volna. Julijókedvű: „Issz-issz” (értsd: víz-víz) – mondja. Már vacsorázunk, de még korán van, tíz óra körül, Saskia mégis ágyba bújt már. A rádióban egy-egy hangszer melankolikus szólója: zongora, hegedű, brácsa; Emma a kis erkélyen meggyújtja a villanyt, a virágokat öntözi, zörren a vödör, csobog a víz. Kosztolányi szép *Aranysárkányát* olvasom; Juli már alszik; Debussy-dal; gordonkahang. Mi történik most, ebben az órában? Hogy talál vissza a szívem sok régi baráthoz, hangulathoz, sok mindenhez,

ami volt? Tájak jelennek meg ismét. A világ újra igényli, hogy foglalkozzam vele, újra felkavar, boldoggá vagy szomorúvá tesz. Újra emberré kezdek válni. Újra érzem, hogy indul velem a nyár. **54. július 1.** Este a Szigeten hatalmas vihar kergeti szét a *Szent-ivánéji* próbáját. Tömött autóbusszon utazom be a városba. Ahogy a Margit híd pesti hídfőjénél levergődöm a buszról, rám zúdul a szél, a robajló mennydörgések, az elvadultan csapkodó eső. Futok az utcán, sortban és ingujjban, felvillanyozva, megfiatalodva, most nem hazamenni szeretnék, hanem ki, valahová ki, az esőbe, vagy jó, legalább kifeszített vászon alól nézni a vihart, csak be ne, ne be a szobákba, ahová pedig futva tartok! Hány éve vágom el magam erőszakkal az élettől!? Milyen nagyszerű ez a rövid percekig bőrömbe vágódó, oly villogón vad eső, milyen remek jókedvű leszek tőle! Micsoda bürokratává változtam én?! (Így írom most le magamról, amit nem hittem el, amíg Gellért Bandi mondta rólam.)

Somlyó György

TÖRÉSVONALAK

Egy költői konferencia mentén

(Részben) Michel Deguy-nek

Egy magyar szólás meg egy Browning-sor vagy „Yo-ho-ho meg egy pofa rum”

*Hegyen-völgyön lakodalom
Három nap és három éjjel
Rózsás-Fontenay és Párizs
Költők Háza École Normale
Revue Parlée Kerekasztal
Rakva mindenféle jóval
Baráttal és hódolóval
Vitával és intrikával
Roubaud-val és Derridával
Nincs egyedül a költészet
Consolatio philosophiae
(Vigaszt bús elme talál)
Consolatio? Ki tudja
Hogy Tacitus vagy Arany
„Él-e még?” s valóban „élt-e”?
Filozófia költészet
Agyba-főbe gabalyodva
Élőkkel és halottakkal*